

УДК 343.91

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.40>**Артур Черенков,***аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті розглядається криміналістична характеристика підозрюваних та обвинувачених у декларуванні недостовірної інформації та розкриваються основні елементи характеристики через систематизацію, диференціацію та аналіз вчинення злочину, передбаченого ст. 366-1 Кримінального Кодексу України («Декларування недостовірної інформації»). Автором основну увагу зосереджено на розкритті криміналістичної характеристики особи, яка внесла недостовірну інформацію до декларації, залежно від моменту набуття та позбавлення статусу, зокрема, особи, уповноваженої на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування. Встановлено, що суб'єктом декларування недостовірної інформації здебільшого є громадяни України, чоловічої статі, несудимі, які досягли 20 років і більше, переважно мають вищу освіту, досвід роботи у певній сфері службової діяльності. Аргументовано, що для методики розслідування декларування недостовірної інформації важливе значення мають окремі спеціальні риси особи злочинця: 1) статус службової особи; 2) мотиви та мета злочинної діяльності; 3) наявність значних фінансових можливостей, які можна використати як для забезпечення високого рівня надання правової допомоги, так і організації протидії розслідуванню; 4) наявність корупційних зв'язків в органах державної влади, зокрема, серед правоохоронних органів; 5) вчинення злочинів одноособово.

Здійснено класифікацію осіб, які підозрюються чи обвинувачуються в декларуванні недостовірної інформації залежно від різновиду суб'єкта декларування, за належність до службових осіб на момент вчинення злочину та залежно від способу вчинення злочину. Зокрема, особи розподіляються таким чином:

1) залежно від різновиду суб'єкта декларування:

– особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

– особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

– особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

– фізичні особи – антикорупціонери;

2) залежно від способу вчинення злочину:

– особи, які подають до декларації завідомо недостовірні відомості;

– особи, які не подають декларації взагалі.

Ключові слова: декларування недостовірної інформації, особа злочинця, суб'єкт декларування, службова особа, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, криміналістична характеристика.

Постановка проблеми. Розроблення ефективної методики розслідування декларування недостовірної інформації передбачає криміналістичне вивчення особи злочинця у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Саме цей елемент криміналістичної характеристики злочинів зумовлює тактику проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Окрім цього, вивчення особи, яка вчинила декларування недостовірної інформації, належить до обов'язкових процесуальних дій, насамперед з огляду на те, що з суб'єктом злочину пов'язана

низка обставин, які підлягають доказуванню, зокрема, подія кримінального правопорушення, винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання криміналістичної характеристики суб'єкта декларування недостовірної інформації в криміналістиці розглянуті фрагментарно у працях В.А. Пересади [1, с. 271], З.М. Топорецької [2, с. 158–159], Р.М. Шехавцова [3, с. 235–236]. У цих роботах основна увага зосереджена на законодавчих поло-

женнях, що визначають різновиди та правовий статус зазначених суб'єктів. Натомість не розкрито їх криміналістичні ознаки, а також важливу для методики їх розслідування криміналістичну класифікацію таких осіб. Водночас розробка ефективної методики розслідування цього злочину не можлива без розкриття основних положень криміналістичної характеристики суб'єктів декларування недостовірної інформації.

Метою статті є формування криміналістичної характеристики суб'єкта декларування недостовірної інформації.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно встановити, хто може бути потенційним злочинцем у досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Виходячи зі змісту закону про кримінальну відповідальність, це суб'єкти декларування. Водночас, відповідно до примітки ст. 366-1 КК України, суб'єкти декларування це особи, які, відповідно до частин 1, 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Натомість у ч. 1, 2 ст. 45 цього Закону йдеться про суб'єктів, які зазначені у пункті 1, підпунктах «а» і «в» пункту 2, пункті 5 частини першої статті 3 цього Закону [4].

Серед категорій осіб, чие декларування недостовірних відомостей та незаконне збагачення розслідували детективи НАБУ, були народні депутати (30%), прокурори (13%), депутати місцевих рад (11%), судді (10%), керівники ЦОВВ, їх заступники (7%), міністри, заступники міністрів (5%), міські голови (3%), посадові особи ДП, ЮОПП (3%), члени НАЗК (1%), інші суб'єкти (17%) [5].

Натомість до відповідальності зазвичай притягують суб'єктів декларування найнижчого рівня, а корупціонерам вищого рівня вдається уникнути справедливої міри покарання. На думку детективів НАБУ, це пов'язане передусім зі складністю розслідування злочинів, учинених службовими особами вищого рівня, активною протидією розслідуванню, відсутністю антикорупційних судів, що спеціалізуються на зазначеній категорії справ, висновками НАЗК щодо відсутності ознак декларування недостовірної інформації.

Для методики розслідування декларування недостовірної інформації важливе значення має криміналістична класифікація злочинців цієї категорії. Вона може проводитися за різними критеріями, зокрема, за такими, які пов'язані зі способом вчинення злочину, службовим становищем.

Залежно від різновиду суб'єкта декларування осіб, які здійснюють декларування

недостовірної інформації, можна поділити на: 1) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 2) осіб, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 3) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; 4) фізичних осіб антикорупціонерів.

На момент вчинення злочину особа може займати одне службове становище, а на момент досудового розслідування – інше, або ж взагалі не визнаватися службовою особою. Водночас статус такої особи на момент досудового розслідування може вимагати дотримання передбаченого КПК України певного порядку проведення тих чи інших процесуальних дій, а також визначати особливості їх проведення.

З урахуванням цього факту осіб, які підозрюються чи обвинувачуються в декларуванні недостовірної інформації, можна поділити на дві групи:

1) осіб, які на момент досудового розслідування визнаються особами, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Наприклад, ОСОБА_1, будучи депутатом Кам'янської районної ради Черкаської області, умисно не подав річну декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування за 2016 рік [6];

2) осіб, які на момент досудового розслідування не визнаються такими суб'єктами. Наприклад, екс-заступникові міського голови повідомили про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366-1 (декларування недостовірної інформації) та ч. 2 ст. 368-2 (незаконне збагачення) КК України [7]. Найчастіше до кримінальної відповідальності за неподання декларації притягують саме таку категорію осіб.

Залежно від способу вчинення злочину слід розмежовувати: 1) осіб, які подають до декларації завідомо недостовірні відомості; 2) осіб, які не подають декларації взагалі.

Для методики розслідування декларування недостовірної інформації важливе значення мають окремі криміналістичні риси особи, яка вчиняє цей злочин, які частково пов'язані з особою злочинця у кримінальних провадженнях щодо злочинів у сфері службової діяльності та корупційних злочинів.

О.В. Пчеліна виокремила наступні групи ознак, за якими варто охарактеризувати осіб, котрі вчиняють злочини у сфері службової діяльності: загальні (вік, стать, освіта, громадянство, сімейний стан, зайнятість, наявність

судимостей); спеціальні (наявність статусу та категорія службової особи, обсяг повноважень, сфера її діяльності, наявність корупційних зв'язків, учинення злочинів у складі злочинних угруповань, мотивація та цілі злочинного діяння) [8, с. 149].

А.В. Дуда слушно зазначає, що суб'єкти корупційних діянь (з числа посадових осіб) відзначаються досить високим освітнім рівнем, володіють знаннями, що дозволяють їм приховувати справжній характер своєї діяльності, нерідко їм це вдається протягом досить тривалого часу, крім того, вони мають досить розвинуті комунікативні якості (вміння впливати на людей, викликати довіру, вони досить обережні та спостережливі). Більшість суб'єктів корупційних злочинів, а саме спеціальні суб'єкти, наділені специфічними властивостями особистості. Володіючи спеціальними знаннями, в тому числі і юридичними, щодо прийомів та методів розслідування зазначеної категорії злочинів, способів вчинення та приховання злочинних дій, а також вміння висвітлювати окремі факти для встановлення обставин, характеру та дій учасників досліджуваної події таким чином, що це надасть змогу формувати певну лінію поведінки задля протидії розслідуванню [9, с. 84–87].

З урахуванням зазначених положень, а також результатів вивчення слідчої та судової практики розслідування декларування недостовірної інформації ризи особи злочинця, варто виділити загальні та спеціальні риси суб'єктів декларування.

Загальні риси складаються переважно із соціально-демографічних ознак злочинців цієї категорії (статі, віку, ступеня освіти, досвіду роботи, сімейного стану, громадянства). Серед таких осіб трапляються як чоловіки, так і жінки. Водночас більшість осіб чоловічої статі зумовлена тим фактом, що вони значно частіше виступають суб'єктами декларування, порівняно з особами жіночої статі.

Серед злочинців цієї категорії винятково громадяни України, не судимі на момент вчинення злочину, що мають переважно вищу освіту. Вік таких суб'єктів здебільшого починається з 20 років. Наявність таких рис в особи, яка вчиняє декларування недостовірної інформації, пов'язана з вимогами, що висуваються до службових посад, які займають суб'єкти декларування.

Частина зазначених суб'єктів, особливо тих, що подають завідомо недостовірні відомості до декларації, має певний досвід роботи (насамперед в органах державної влади та місцевого самоврядування). Хоча не завжди вони володіють високим рівнем загальних і спеціальних знань.

Таким чином, зазначені соціально-демографічні ознаки зумовлені насамперед тим фактом, що стати службовою особою – суб'єктом декларування можна відповідно до положень законодавства України здебільшого після здобуття вищої освіти, набуття певного досвіду, а в окремих випадках лише з досягненням певного віку.

Чіткі відомості про сімейний стан, виходячи із досліджуваної емпіричної бази (у значній частині випадків у вироках не зазначається інформація про сімейний стан), встановити неможливо. Однак слід констатувати, що серед осіб, які подають завідомо недостовірні відомості, є як одружені, так і неодружені, зокрема розлучені. Цікавим є той факт, що розлучення в окремих випадках є фіктивним і здійснюється лише з метою приховати дійсний майновий стан сім'ї. Насправді розлучені продовжують спільне проживання, ведуть спільний побут, мають взаємні права та обов'язки.

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що суб'єктом декларування недостовірної інформації здебільшого є громадяни України, чоловічої статі, несудимі, які досягли 20 років і вище, переважно мають вищу освіту, досвід роботи у певній сфері службової діяльності.

Серед спеціальних рис осіб, які декларують завідомо недостовірні відомості, можна виділити наступні.

1. Статус службової особи. Він потребує дотримання певних тактичних вимог до проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, а у певних випадках (залежно від статусу суб'єкта) передбачає особливий порядок кримінального провадження.

Варто погодитися з тим, що злочинці, будучи посадовими особами органів державної влади чи місцевого самоврядування, часто використовують своє службове становище для здійснення впливу не тільки на слідчого, але й на інших учасників кримінального провадження з боку обвинувачення, а саме прокурора та керівника органу досудового розслідування [10, с. 65].

2. Мотиви та мета злочинної діяльності є різними. Корисливий мотив здебільшого характерний для тих осіб, які подають до декларації завідомо недостовірну інформацію. Рідше такий мотив притаманний особам, які не подають декларацію, однак переважно у випадках, коли вони це роблять з метою приховання свого реального майнового становища. Це переважно особи, які незаконно збагатилися у результаті вчинення певних злочинів, а тому не можуть прозоро користуватися своїм майном, надавати правдиву інформацію про свої доходи і витрати. Вони орієнтуються на

задоволення особистих потреб за допомогою будь-яких засобів, зокрема, шляхом вчинення корисливих злочинів з подальшим їх приховуванням, декларуючи недостовірну інформацію або не подаючи декларацію взагалі.

На формуванні та виявленні окреслених рис осіб, які незаконно збагатилися, позначаються: початкова налаштованість осіб, уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, на використання роботи в особистих корисливих інтересах; наявність у їхньому середовищі осіб з високим рівнем матеріального достатку, досягнутого шляхом протиправної діяльності; певне зниження досягнутого раніше рівня матеріальної забезпеченості особи й бажання відновити його за допомогою своїх повноважень; орієнтованість на високі стандарти життя, досягнуті друзями чи колегами; наявність звичок й інтересів, що потребують значних затрат, тощо [11, с. 8].

Внесення завідомо недостовірних відомостей суб'єктом декларування здійснюється також з метою приховання від контролюючих, правоохоронних, судових та інших державних органів і громадськості свого реального майнового стану й усього наявного у нього та членів його сім'ї у користуванні нерухомого майна. Траплялися випадки, коли метою приховування була реалізація можливості отримання службового житла.

В інших випадках неподання декларації здійснюється за відсутності чітко визначеного мотиву (особи байдуже відносяться до обов'язку подання декларації, умисно ігнорують його, у певних випадках не подають декларацію через надмірну зайнятість чи брак часу тощо).

3. Наявність значних фінансових можливостей, які можна використати як для забезпечення високого рівня надання правової допомоги, так і організації протидії розслідуванню. Ця риса притаманна переважно особам, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зокрема, службовим особам, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище і зазвичай уникають кримінальної відповідальності не лише за декларування недостовірної інформації, але й вчинення інших корупційних злочинів.

4. Наявність корупційних зав'язків в органах державної влади, зокрема, серед правоохоронних органів. Це пояснюється тим, що такі особи самі є представниками органів державної влади.

Використання корупційних зав'язків є однією з форм протидії розслідуванню декларування недостовірної інформації. Як слушно зауважує О.І. Ромців, використання корупцій-

ваних зав'язків із представниками правоохоронного органу позбавляє реальної перспективи всього процесу розслідування [10, с. 52].

Ця риса характерна переважно службовим особам, які підслідні НАБУ і здійснюють приховування свої доходів та витрат шляхом подання завідомо недостовірних відомостей до своєї декларації.

5. Вчинення злочинів одноособово. Це пояснюється насамперед неможливістю вчинення цього злочину у співучасті, хоча в певних випадках можна виділити причетних осіб. У певних випадках до декларування недостовірної інформації можуть долучатися сторонні особи (наприклад, суб'єкт декларування може звернутися за допомогою у поданні декларації до колег по роботі, осіб, які надають юридичні консультації, членів сім'ї тощо).

Висновки

За результатами проведеного дослідження можна зробити окремі висновки щодо суб'єкта декларування недостовірної інформації, які мають важливе значення для методики розслідування таких кримінальних правопорушень.

1. Суб'єктом декларування недостовірної інформації здебільшого є громадяни України, чоловічої статі, несудимі, які досягли 20 років, переважно мають вищу освіту, досвід роботи у певній сфері службової діяльності. У певних випадках розлучення цих суб'єктів є фіктивним і здійснюється винятково з метою підготовки до декларування недостовірної інформації чи приховування інших злочинів.

2. Для методики розслідування декларування недостовірної інформації важливе значення мають окремі спеціальні риси особи злочинця: 1) статус службової особи; 2) мотиви (в одних випадках – корисливий, а в інших – може бути відсутній будь-який чіткий мотив) та мета злочинної діяльності (приховати реальний майновий стан); 3) наявність значних фінансових можливостей, які можна використати як для забезпечення високого рівня надання правової допомоги, так і організації протидії розслідуванню; 4) наявність корупційних зав'язків в органах державної влади, зокрема, серед правоохоронних органів; 5) вчинення злочинів одноособово (хоча у певних випадках суб'єкту декларування у поданні завідомо неправдивих відомостей можуть надавати допомогу сторонні особи).

3. Осіб, які вчиняють декларування недостовірної інформації, можна класифікувати за різними критеріями:

1) залежно від різновиду суб'єкта декларування: а) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; б) особи, які прирівнюються до осіб,

уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; в) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; г) фізичні особи антикорупціонери;

2) за належність до службових осіб на момент вчинення злочину: а) особи, які на момент досудового розслідування визнаються особами, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; б) особи, які на момент досудового розслідування не визнаються такими суб'єктами.

3) залежно від способу вчинення злочину: 1) особи, які подають до декларації завідомо недостовірні відомості; 2) особи, які не подають декларації взагалі.

Список використаних джерел:

1. Пересада В.А. Криміналістична характеристика декларування недостовірної інформації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені ЕО Дідоренка*. 2018. № 4 (84). С. 266–273.

2. Топорецька З.М. Криміналістична характеристика декларування недостовірної інформації. *Вісник кримінального судочинства*. № 2/2018. С. 156–166.

3. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка. Київ: Москаленко О.М., 2019. 464 с.

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

5. Звіт НАБУ за II півріччя 2018 року. URL: <https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit.pdf>.

6. Вирок Апеляційного суду Черкаської області від 29 серпня 2018 р. Провадження № 11-кп/793/589/18. Справа № 696/1199/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76124521>.

7. Екс-заступника мера Черкас підозрюють у незаконному збагаченні URL: https://espreso.tv/news/2018/08/21/eks_zastupnyka_mera_cherkas_pidozryuyut_u_nezakonnomu_zbagachenni.

8. Пчеліна О.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 145–156.

9. Дуда А.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики корупційних злочинів. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.): у 2 ч. / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 2. 2018. С. 84–87.

10. Ромців О.І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Олена Ігорівна Ромців; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 226 с.

11. Розслідування незаконного збагачення [Текст]: метод. рек. / [О.М. Стрільців, С.С. Чернявський, В.І. Василичук та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 86 с.

In article is considered criminalistic characteristic of suspects and accused of declaring of unreliable information also reveal basic elements of characteristic because of systematization, differentiation and the analysis commission of the crime provided by Article 366-1 of the Criminal code of Ukraine ("Declaring of unreliable information"). The author focuses on the disclosure of forensic characteristics of the person who has made false information to the declaration, depending on the moment when the person who was authorized to perform the functions of the state and local self-government is deprived of his status. Established the main persons of declaring unreliable information are citizens of Ukraine, male, not offenders, mainly have the higher education, experience that are officials. It is proved that separate special features of the criminal are important for an investigation technique declaring unreliable information: 1) status of the official; 2) motives and purpose of criminal activity; 3) the existence of significant financial opportunities which can be used as a guarantee of high level of rendering legal assistance and counteraction to investigation; 4) existence of corruption in public authorities, especially in law enforcement agencies; 5) commission of crimes individually. Completed the classification of persons who are suspected or accused of declaring false information depending on the type of subject of declaration, for belonging to officials at the time committing a crime and depending on the method of committing a crime. Depending on the type of the subject of declaration: 1) persons authorized to perform functions of the state or local self-government; persons who are equal to persons authorized to perform functions of the state or local self-government; persons authorized to perform state or local government functions that have ceased activities related to the exercise of functions of the state or local self-government; individuals are anticorruptionists; 2) depending on a way of commission of crime: persons who submit obviously false information to declarations; persons who do not submit the declaration in general.

Key words: declaration of false information, person of the offender, subject of declaration, official, person authorized to perform functions of the state or local self-government, forensic characteristic.